

F/1.18/7

Lukács György

K

M. Oláh

1971 április 22.

Kérdez: Vezér Erzsébet

V: Hallottam, hogy megint kiadják a Bulgakovot. Meséltek arról, hogy most mennyire megszigorították ezeket a kiadásokat, és közben kiadják; még egyszer megjelent A mester és Margarita.

L: Ez mutatja, hogy még ezt sem tudják konzekvensen venni.

V: Így van. De annak olyan sikere volt egyébként is, ennek a könyvnek. Erről nem tudtak odakint, a Bulgakov könyvről?

L: Nem. Mi akkor a magyar irodalmat, tulajdonképpen a magyar auctorokat tanulmányoztuk, Illyést, Németh ^{Lénét} ~~Lajost~~ és így tovább, azt, hogy külföldi dolgot mit olvastak, azzal nagyon keveset tördtünk. Hiba volt, de bekövetkezett.

V: Lukács elvtárs, mi a multkor nagyjából elmondtuk a 45 és 48 közötti dolgokat. Én csak még pótlólag egy pár kérdést szeretnék erre az időszakra, és pedig azt, hogy arról nem beszéltünk, hogy a szocdemekkel valamiféle kapcsolata volt-e ez alatt az időszak alatt. Tudom, hogy később Horváth Zoltánnal jó viszonyban volt.

L: A szocdemekkel sose álltam kapcsolatban, és olyan különös magyar radikális kommunista voltam, aki a kommunizmus felé egy demokráciát hirdetett, ellenben a szociáldemokrata enyhítését a diktatura gondolatának, ezt sose fogadtam el. A két tábor között álltam; nem szimpatizáltam a szociáldemokratákkal, és nem szimpatizáltam azokkal, akik diktatorikus módon akarták a kommunizmust behozni. 45 után egy új szituáció volt. A szociáldemokrata pártban volt egy komoly ellenzék. Ez a Horváth Zoltán, a Marosán, többen voltak, nem fontos, hogy mindet felsoroljuk.

Ezekkel én direkt szövetségben álltam. Itt volt az a különbség, és a 45 utáni állapotot így lehet legjobban leírni, hogy 45 után Rákosi akceptálta az én fölfogásomat és az én összes előadásaim ellen semmiféle kifogást nem tett. Hozzáveszem, nem tudom, maga emlékszik-e még a nyulacskára.

V: Hogyne, a Himalája és a...

L: Még a nyulacska ellen sem volt kifogás. Miért? mert az intelligencia megnyerését a kommunizmusnak Rákosi helyesen úgy látta, hogy az én módszeremmel könnyebb, mint az ő módszeraival, és ennélfogva ő egészen a nyulacskáig mindent eltűrt, ~~amit~~ ésoha az én 45 és 48 között megjelent írásaimra egy szó kritika nem létezett. Most ellenben beállott természetesen csak nagyon részben ennek a dolognak a következtében, a két párt egyesülése. A két párt egyesülésével úgy állott a dolog, hogy a mór megtette a kötelességét, a mór mehet. Együtt vagyunk egy pártban, itt majd én - Rákosi, Gerő, stb., - majd elhatározzuk, mit kell csinálni ezekkel a dolgokkal, és egy olyan ember, mint amilyen én voltam, teljesen fölösleges, sőt, káros. Innen van, hogy a Rudas-vita abban az időben, tudja, hogy a Rudas-vita összeesett majdnem ~~axxán~~ két párt egyesülésével, úgy, hogy a két dolog között a legszorosabb összefüggés van.

V: Azután már ez a kérdés nem volt aktuális, hogy volt-e a szocdemekkel kapcsolata, mert már nem voltak szocdemek.

L: Bizonyos emberekkel, Marosánnal most is jó barátságban vagyok, Horváth Zoltánnal egész jó viszonyban voltam, ~~és~~ ezekkel a velünk egyesült szocdemekkel nekem nem volt soha semmi bajom, eltekintve mondjuk attól, hogy énnekem tulságosan liberálisak voltak. Ettől eltekintve semmi bajom velük nem volt és éppen még direkt a barátságig ^{is} elment a dolog. A két párt egyesült, az kölcsönös is volt,

a Rákosi kérdezte a Marosánt, hogy kit akarna arra, hogy bevezesse őt a kommunizmus alapelveibe, és Marosán engem választott.

V: Szóval ez egy régi keletű dolog a Marosán...

L: Igen. Én azt akkor nem tudtam, hogy ~~Marosán~~ Marosán részéről ez egy régi szimpátia, de utólag láttuk ezt és tulajdonképpen ez a régi szimpátia máig is megmaradt.

V: Még egy problematikus dolog volt ebben az időszakban, éspedig ez az egész NÉKOSz-mozgalom. Mit szólt ehhez akkor és mi a véleménye most?

L: Én a NÉKOSz-mozgalmat, mint ~~vannal~~ ~~vannal~~ nép-megmozdulást, teljesen helyeseltem és támogattam. Énnekem a NÉKOSz ellen az volt a kifogásom, hogy a NÉKOSz-ban voltak ilyen nagyon vezető réteghez tartozni akaró kivánságok. A NÉKOSz-tanulók - én főképpen az egyetemi hallgatókkal érintkeztem, - nem is annyira tanulni akartak az egyetemen, mint a vezetést megtanulni. ~~Ak~~ ~~Ugy~~ úgy képzeltek, hogy ők lesznek az a réteg, amely majd a közös pártban a szellemi és ideológiai és politikai vezetést átveszik. Ezt én elleneztem. De ettől eltekintve én a NÉKOSz-beliekkel egész jóban voltam.

V: Persze, a jóslata be is teljesedett, mert egy egész csomó ilyen NÉKOSz-ban nevelkedett fiatalember rettenetesen letört annak következtében, hogy nem érhetett el vezető szerepet.

L: Azt, hogy egy réteg önmagát tekinti eleve egy vezetőrétegnek, ezt én nem voltam hajlandó elismerni soha és ennél fogva ~~ezt~~ a NÉKOSz-nál sem ismertem el.

V: Multkor beszélgettünk a Forumról és annak a szerkesztéséről. Most én átnéztem az évfolyamait és egyrészt azt látom, hogy volt egy harmadik szerkesztőbizottsági tag, akiről a multkor nem esett szó, ~~de~~ Ortutay Gyula.

L: ~~Ak~~ Ortutay Gyula éppen úgy, mint a Darvas, a baloldali polgári

mozgalomnak volt a képviselője és én Ortutayval éppen olyan jól tudtam együtt dolgozni, mint Darvassal. A Fórumon belül nem volt differencia akörül, hogy a nem-kommunista mozgalmak legradikálisabb része és a kommunista mozgalom között egy ilyen intim kapcsolatnak kell helyreállni, részben az illető rétegek radikalizálása miatt, részben a kommunista rétegek demokratizálása miatt.

V: Ez zavartalan volt.

L: Ez zavartalan volt és a Rudas-vita a határ, a Rudas-vitáig nem volt semmi differencia.

V: Utána ők...

L: Utána megszűnt rövidesen a Fórum.

V: Ezek az emberek, akikkel ott együtt dolgozott?

L: Még talán Erdei Ferenc a legkevésbé, de Darvas is és Ortutay is tulajdonképpen csatlakoztak a kommunista párthoz, beleolvadtak.

V: Még valakiről nem volt a multkor szó, megint csak ~~egy~~ elég problematikus jelenség, ez X Horváth Márton. Vele milyen volt...?

L: Én Horváth Mártonnal egész jó viszonyban voltam, voltak régi ismerőseim, akik ismerték Horváth Mártont otthonról, én vele meglehetősen jó viszonyt tartottam fenn, egészen addig, amíg ki nem derült, hogy ő tulajdonképpen egy alkalmazottja a pártnak és ebben a tekintetben semmiben sem különbözik a régi emberektől, hivatalnokoktól. A különbség az egy nagyon különös és komplikált eset, a Révai esete, mert a Révai esetében úgy van, hogy ő nagyon szimpatizált bizonyos modernista irányzatokkal. Ellenben - hogy egy példát mondjak magának, - a Révai úgy közölte velem a Rudasnak a cikkét, amit ő előbb ismert természetesen, mint én, hogy azt mondta: nézze, a Rudas egy undorító förmedvényt írt maga ellen. Hogy azután a vita folyamán ő átment a Rudas oldalára, ez

a Révainak a rendszerszokása, ő minden egyes esetben, ahol kockán
~~tette volna~~, hogy ~~benmarad~~^e a központi vezetésben, ~~és~~ ott ő
koncessziókat tett, még pedig koncessziókat egészen a végsőig.

V: Révainak a Rudas-cikkében, illetőleg abban a cikkben, amit a
Rudas-vitáról írt, abban ő valami olyasmit mond, hogy Lukács
elvtársnak el kellene szakadnia a barátaitól. Kikre gondolhatott ő?

L: Ezt én nem tudom így személy szerint megmondani. Mindenesetre
van ott egy nagyon határozott és éles utalás a Blum-tézisekre.

V: Igen, ez van.

L: Vagyis ő ezt a kapcsolatot forradalmi demokrácia és kommunizmus^{hív} -
ezt a kapcsolatot a Rudas-vita idején már tagadta. Régebben, amikor
a 30-as években Moszkvában együtt dolgoztunk, akkor természetesen
teljesen egy vonalon dolgoztunk ebben a tekintetben. Még Magyar-
országon is az első időben, de aztán később megváltozott ez a
helyzet, és Révai átment a másik oldalra.

V: Sőt, van abban egy nagyon csunya dolog is, amikor ő megnyergeli
a reakciónak Lukács elvtárs elleni vádjait, mikor azt mondja,
hogy arisztokratikus, hogy szűk rétegnek ír.

L: Hozzáteszi még, és ez tulajdonképpen még csunyább ebben a te-
kintetben, hogy ő utal arra, hogy az oroszok sem értettek egyet
velem.

V: Hogyan magyarázza Lukács elvtárs Révainak ezt a nagy szimpátiáját
a népiek iránt? csak taktika volt nála?

L: ^{Nem.} Révai nagyon komplikált egyéniség volt. Révai tulajdonképpen
messzemenően azokat az álláspontokat képviselte, amelyeket én kép-
viseltem. Ellenben ő neki volt egy mély meggyőződése, de ez nem
karrierizmus, hogy a magyar párt nem lehet el az ő vezetése nél-
kül. Ennélfogva nem azt csinálta, hogy rákényszerítette volna a
pártra a saját vezetői mivoltát, hanem minden egyes esetben, amikor

a párt irányzata eltért az ő nézeteitől, ~~ő~~ behódolt a párt nézeteinek, elfogadta azokat, és magáévá tette teljes mértékben.

V: Eszerint csak taktikai szempontból...

L: Itt egy mélyebb dologról van szó, mint taktikáról, mert én jól ismertem a Révait és személyesen is jóban voltunk egymással, úgy, hogy én tudom, hogy őnála ez nem taktika volt, hanem éppen az a meggyőződés, hogy a magyar párt az ő vezetése nélkül nem létezik. A magyar párt vezetéséhez szükséges, hogy ~~a~~ Révai döntő szerepet játsszon a **P**olitikai **B**izottságban és az azzal összefüggő testületekben. Ennélfogva valahányszor a dolgok kiéleződtek, ő mindig átment a hivatalos álláspontra.

V: Valamit nem értek. Éspedig azt, hogy ez a szimpátia majdnem hogy kölcsönös is volt a népiek és Révai között. Például ma is a Révai egy kicsikét még a szentjük a népieknek. Még Illyés se nyul soha Révaihoz. Holott Révai agresszívabb volt, szektásabb volt, és mindenképpen ők nagyobb ellenségnek tekinthették. Hatalom volt a kezében.

L: Nem tudnám megmondani, hogy ez az egyes embereknél miért és hogyan volt, mindenesetre úgy van, hogy a 30-as évek végén, amikor Moszkvában létrejött a VII. kongresszus utáni állapot, akkor Révai velem együtt a népi oldalon állott, ellentétben bizonyos elvtársakkal, mondjuk mint például Gábor Andorral, aki az urbánusok oldalán állt. Révainak, mint nekem, akkoriban az volt a meggyőződésünk, hogy csak a népi követelések megvalósulása segítségével lehet egy igazi magyar demokráciát teremteni.

V: De ez a helyzet azért valamelyest módosult 45 után, amikor ennek a társaságnak egy része valóban... és Révainál ez azért megmaradt. Nince-e emögött egy kis Verwöhnung mit der Ungarischen

Wirklichkeiten, a Révainál?

L: Nagyon valószínű. Révai volt a vezetők közül az, aki Magyarországot a legjobban ismerte és a legközelebb állott a Magyarországon uralkodó ideológiákhoz. Egészen kétségtelen, hogy volt egy bizonyos kapcsolat közte és a népiesek között.

V: Illyés és Révai találkoztak 34-ben?

L: Biztosan.

V: Lukács elvtársnak Németh Lászlóval nem volt személyes találkozása soha?

L: Németh Lászlóval egyetlen egyszer találkoztam életemben, az a Révainál volt, amikor a Németh László, én, Illyés Gyula és Révai ott gyültünk össze egy négyes tanácskozásra, és ^{abban} ~~abban~~ egy éles összeütközésre került a sor köztem és Németh László között, mert én azt mondtam, hogy lehetetlen álláspont az, hogy Németh László a második világháborúban a Franciaország és Németország viszonyában tulajdonképpen azt mondja, hogy a Németországhoz való közeledés, az lerombolja az ügyvédek ~~az~~ Franciaországát, nem tudom, emlékszik-e erre...

V: Igen.

L: ...és ezt a Németh László letagadta, hogy írta. Én másnap írtam neki egy postakártyát, amelyben az oldalszámok pontosan ki voltak töltve és ezzel véget ért a kapcsolat köztünk.

V: Egy egészen más téma; az első időkben, tán még az 50-es évek elején is részt vett néhány nemzetközi kongresszuson. Ezekről ha beszélne, Wrocławban...

L: Ne felejtse el, ezek nem nemzetközi kongresszusok voltak a szoros értelemben, hanem békekongresszusok.

V: A Wrocławban.

L: De később is. Amin én részt vettem, az mind békekonferencia volt.

V: De volt néhány filozófiai is, vagy az is csak béke...? A genfi például.

L: A genfi konferencia egy teljesen egyéni meghívás alapján történt és annak semminemű ~~ilyen~~ párt-jelentősége nincs. Tulajdonképpen szerepelt és ebből a tekintetből nekem nagyon tanulságos is ez a genfi konferencia, abban az időben még a Nyugaton ez az American way of life olyan mélyen el volt terjedve, hogy engem, akit hát ismertek régről és mint író is ismertek, mégis úgy fogadtak egy kicsit, mint - maga még emlékszik talán, a Perzsa levelekben, hogy

alibi
1/2/
Le Person comant etait dans son pays

hogy ha az ember egy művelt ember és ismer több nyelvet, mindenféle kulturát, hogyan lehet akkor marxista. Ebben a tekintetben volt is egy kisebb összeütközés köztem és a Jaspers között.

V: Erre vissza tud emlékezni, mi volt ennek a lényege?

L: Ennek a lényege éppen a marxizmus volt. Hogy lehet-e a marxizmust mint egy tudományos világlézetet fönntartani és propagálni.

V: És más ki volt jelen? a Sartre is ezen volt?

L: Sartre-ral én soha életemben nem találkoztam, Sartre nem volt ezen az első genfi konferencián jelen, ott Jasperssal kerültem egy ilyen összeütközésbe.

V: És Párizsban nem volt egy nemzetközi filozófus-kongresszus, vagy az is békekongresszus volt?

L: Párizsban az is békekongresszus volt és azon Sartre nem volt jelen.

V: Azon Garódy ^{ax} volt?

L: Garódy biztosan ott volt.

V: És ott nem volt vitája senkivel?

L: Nem volt vitám senkivel. Én ~~de~~ ortodox békepárti voltam, nem volt semmi ok arra, hogy én bármiféle összeütközésbe kerüljek a

békemozgalom hivatalos oldalával.

V: És többé-kevésbé mindenki az volt ott. És más ilyen külföldi szereplése, a jenai Schiller-ünnepségen? nem?

L: Lehetséges, arra nem emlékszem már.

V: Ahol Thomas Mannal találkoztak?

L: Az egy egészen más dolog volt, az a Schiller ünnepély volt, Thomas Mann is ott volt és én is ott voltam és egy egész fölületes találkozás volt. Ne felejtse el, én életemben mindig nagyon tiszteltem Thomas Mannt, mint író, de ~~mint emberi összeköttetés,~~ soha köztünk ~~egy~~ intimebb ^{kapcsolat} összeköttetés nem volt. Én találkoztam életemben kétszer Thomas Mannal, egyszer 920-ban Bécsben, és aztán másodszer 955-ben vagy mikor, Jenában. Egy közelebbi érintkezésre, azt láthatja, ha a Thomas Mann-leveleimet elolvassa, hogy egy közelebbi érintkezés közöttünk nem volt soha.

V: Bloch^{kal} találkozott a háboru után már?

L: A háboru után találkoztam Bloch^{kal}, mert részem van abban, hogy ő lipcsei egyetemi tanár lett, és aztán is, amikor ő elment Kelet-Németországból, akkor is volt köztünk, találkozni nem találkoztunk, de egy bizonyos szimpátia közöttünk mindig fennállt. Én Bloch^{ot} egy rendkívül tisztességes és rendes embernek tartom.

V: Levelezésben...?

L: Nem.

V: Szóval az megszakadt. Lukács elvtárs más külföldi szereplése nem volt?

L: Nem tudnám megmondani, azt hiszem, hogy nem volt.

V: 50 után - én átrnéztem a Fórumnak az évfolyamait, és 49 után egészen megrikkulnak a cikkei. Ez egy önkéntes visszavonulás volt, vagy pedig...?

L: Én a XX. kongresszus után egy neutrális... nem lehet mondani neutrális, ez helytelen volna, de én szükségesnek tartottam Ma-

Magyarországon a reformokat, ellenben nem bíztam Nagy Imrében, hogy ő ezt végre fogja hajtani. Talán ez az anekdota illusztrálja a

dolgot: számos fiatal ember jött el hozzám, hogy miért nincs semmiféle kapcsolat ^{Nagy Imre} és én között. Én erre mindig azt szoktam felelni: nézzétek, Nagy Imrétől énhozzám éppoly messze van, mint éntőlem Nagy Imréhez. Én Nagy Imrével október 23-án éjjel találkoztam, amikor beválasztottak a központi vezetőségbe.

V: Azelőtt egyáltalában nem?

L: Az 57-es évben. De azt is mondhatom, hogy az ő miniszterelnökségi évében sem volt találkozás köztünk, én Nagy Imrét becsültem, mint tisztességes embert, mint okos embert, mint ^{szag} embert, aki a magyar agrár-kérdéshez ért, ellenben nem tartottam ^{öt} egy tényleges politikusnak. Ennélfogva nekem az volt a véleményem: ha én fölkeresem Nagy Imrét, akkor én belekerülök abba a társaságba, ami az Imre bácsinak minden pénteken vagy szombaton csapja a szelet. Ezt én nem akartam. Mi volt a lehetőség? csak az a lehetőség, amit ^{én} mint második lehetőséget elmondtam, hogy Nagy Imrétől énhozzám éppoly messze van, mint tőlem Nagy Imréhez. Ha Nagy Imre eljött volna hozzám tanácsot kérni, én megmondtam volna neki, hogy program nélkül átalakítani Magyarországot nem lehet, hogy fantázia, ami itten lejátszódik, és ebben a fantáziában én nem veszek részt. Ellenben egy ilyen beszélgetés, mondom, soha nem jött létre.

V: Az előzmények, mikor az irók kezdték a liberalizálódást?

L: Akkor ennek ellene voltam, én megmondtam akkor Ujhelyi Szilárdnak, aki engem ^{elke} be akart vonni, hogy én ezt a dolgot ellenzem, mert a párt ezt ~~elke~~ frakciózásnak fogja tekinteni, el fogja tiltani, 99 százalékkal erre az embereknek vissza fog lépni a dologtól. Ebben én, egy ilyen akcióban én nem akarok részt venni, mert én nem akarok visszavonulni. Ezekben az irói dolgokban én nem vettem részt.

V: Akkoriban írta. Az ész trónfosztását, vagy az még előtte volt?

L: Az ész trónfosztását jóval előtte.

V: 55-ben jelent meg, mikor kezdte írni?

L: Azt még Moszkvában.

V: És az esztetikum sajátosságaival mikor kezdett foglalkozni?

L: Azzal Budapesten. Budapesten fejeztem is be.

V: De már csak 57-ben kezdte?

L: Korábban.

V: Tehát itt tulajdonképpen a munkájában zavarták meg, amikor belevonták...

L: Én soha nem mondtam még azt, hogy a mozgalom engem a munkában megzavart volna. A mozgalom az tulajdonképpen mindig csak használ az ember munkájának, mert kiélesíti a tendenciákat, világosabbá teszi azt, hogy mit akar az ember és így tovább. Ugy, hogy én ezt ilyen formában abszolúte nem mondanám. Én Budapesten, nem szabad elfelejtenie, nem játszottam a párt vezetésében semmi-féle szerepet. Én nem voltam se központi bizottsági tag, se semmi más a központi bizottság körül, én ~~vagy~~ író voltam, aki ~~A~~ régi írói neve révén ~~vagy~~ bizonyos befolyásra tettem szert.

V: De 50 és 53 között nagyon keveset publikált.

L: Az ebből a dologból ered, hogy ~~én~~ az írók nagyon sokat adtak arra - illuzióval teli, - hogy egy írói szabotázs, egy befolyást fog gyakorolni a központi bizottságra. Én ehhez túl régi ember voltam, hogy ebben higgyek, ennél fogva ebben a dologban nem vettem részt soha.

V: Milyen utat látott mégis a XX. kongresszus után?

L: A XX. kongresszus után láttam azt... csak azt mondhatom most, amit az első ülésen, amikor erről szó volt, mondtam, hogy nem igaz az, hogy ezt a dolgot lehet a személyi kultuszra redukálni.

Né
é
a kezdet

Egy szélesebb dologról van szó, egy sokkal szélesebb dologról, mint a személyi kultusz, és itt kellene, hogy a reformok jönne-
nek létre. Kétségtelenül, ezt nem is tagadnám, hogy a legelső he-
tekben hittem abban, hogy Nagy Imre fog valami reformokat csi-
nálani. Később, mint mondtam is magának, erről az illúzióról
lettem. Itt volt - engem azután, október 23-a után, azt tudja,
bevettek a központi bizottságba, és ott a központi bizottságban
azután szerepeltem mindenféle módokon, olyan módokon, ahol azt
lehetne mondani, szinte, vagy egészen egyedül álltam szemben
a Nagy Imre féle irányzattal, például azt tudja, hogy én a ki-
lépést a Varsói Szerződésből nem helyeseltem.

V: De az már az utolsó pillanatokban volt.

L: Az utolsó napokban, de ilyen dolgok előfordultak már régebben
is és én ilyen dolgokban mindig oppozícióban voltam Nagy Imréhez.
Azt, hogy én egy Nagy Imre-párti lettem volna, ezt igazán nem
lehet állítani. Beállott az a helyzet, én ezt így fejeztem ki,
amikor Romániában voltunk internálva, és az emberek azt mond-
ták, hogy "hiszen maga nem volt híve Nagy Imrének, maga beszél-
hetne Nagy Imre cselekedeteiről", akkor én azzal feleltem: mi-
helyt egyszer Budapesten Nagy Imre is sétálni fog, én is sétál-
ni fogok és szabadon sétálunk mind a ketten, akkor meg fogom
mondani a véleményemet Nagy Imréről. Fogolytársamról nem val-
lok.

V: Hogy került a jugoszláv követségi dologba?

L: Azt mondhatná az ember, egy ostoba véletlen. Aznap este én
későn jöttem haza a Parlamentből, és telefonáltak éjjeltájban
-vagy éjjél után, hogy okvetlenül menjek el valamelyik elvtárs-
hoz, mellékes, hogy kihez, hogy itt a továbbiakat megkapjam.

En bevallom magának, ez nagyon furcsának hangzik, de tényleg úgy

~~xxx~~ van: tulságosan álmos voltam ahhoz, hogy egy komoly határozatot hozzak.

V: És ott határozódott el?

L: Ott határozódott el, hogy bemegyek a jugoszláv követségre, másnap reggel már megbántam a dolgot, hogy bementem, és próbáltam mindenféle módon distanciálni magamat vagy kiszabadulni, de hát ez nem ment.

V: Annyira őrizték ott magukat. És Romániában tudott dolgozni valamit?

E: Nagyon keveset.

V: És amikor hazajött, akkor még a Révai élt. Találkoztak még?

L: Találkoztunk, ^{és} mert tudniillik abban az időben a Révait kitétték a központi bizottságból és ennél fogva ő egy ilyen szerencsétlen állapotban volt és én nem tartottam volna most egy harminc évi barátság után helyesnek, hogy ~~...~~ ebben a pillanatban hagyom őt ott. Miköztünk volt egy - azt nem lehet mondani, hogy egy tulságosan baráti vagy egy tulságosan közletről való érintkezés, de egy bizonyos érintkezés úgy, hogy négyhetenként egyszer találkoztunk és így tovább, ilyen volt.

V: Egész addig, ameddig ő élt, volt ez a barátság.

L: Igen.

V: És akkor nem beszéltek régi dolgokról, Révai nem revidéált semmit?

L: Révai ^{nem} revidéált semmit, sőt ő minden dologban a régi álláspontját igyekezett, mint az egyedül helyek~~et~~et, fönntartani.

V: Déry például, mikor kijött a börtönből, akkor...

L: Dérynél, tulajdonképpen nem is a börtönben, ő abban a vitában, amit a Révai rendezett, vesztette el azt a hitét, hogy Magyarországon lehet egy szocialista regényt írni. Attól fogva létrejöttek ezek a dolgok, amiket ő később írt, egészen az önéletrajzig,

amelyek természetesen rendkívül tehetséges dolgok, de a szocializ-
mushoz ^{miel} nagyon kevés, vagy ugyszólván semmi közük sincsen.

V: Azóta vele személyes érintkezésben?

L: Én szimpatizálok az ő személyével és az asszonnyal is és ennél-
fogva érintkezőnk, mert hát tulajdonképpen semmit se ~~sz~~ tettünk
soha egyik a másik ellen, miért ne érintkeznénk, annak ellenére
természetesen, hogy azt, amit én a 30-as évek elején irtam Déry
dolgoiról, hogy azt természetesen nem tartom fönn.

V: És kik azok az írók, akikkel ma is érintkezik?

L: Az egy nagyon nehéz kérdés volna. Én tulajdonképpen...

V: A "mát" nem úgy értem, hogy ma, hanem az utóbbi években.

L: Én a Déryvel és Illyéssel továbbra is jóbaráti, ^{helyes helyen} ~~sz~~ inkább
volna helyes azt mondani: egy jó beszélgető viszonyban vagyok,
és a többi író, itt van még Benjámin László, akivel az 57-es
idők után találkoztunk egy párszor, de tulajdonképpen kivel é-
rintkezzek? ^{V. I. Szn. L. i)} Nincsen olyan író, akinek én az írói mivoltára
sokat adnék, olyan író - ha ezt a három nevet, és a Benjáminét
is csak néhány versére vonatkoztatva sorolom föl, - olyan író
nincs. Kivel érintkezzek?

V: Lukács elvtárs, még néhány szót a tanítványairól és aztán
mára be is fejezzük. Kik azok, akikkel a leghosszabb idő óta
kapcsolatban van, kik azok, akiket a legtöbbször becsül a tanít-
ványai közül.

L: Legfőképpen a Heller Ágnes, a Fehér Ferenc és még egynéhány
más ember. ~~sz~~

V: Márkus?

L: Márkus nekem nem tanítványom. Márkus Prágából jött vissza,
már mint egy háromnegyedrészt kész ember és én nem mondom, hogy
nem volt rá semmi befolyásom, de ~~ilyen~~ tanítványnak nem lehetne
mondani.

V: Vajda?

L: Vajda igen. Vajda tulajdonképpen a Heller Ágnes tanítványa volt, amikor ő egyetemi tanár volt és a Heller Ágnestől átvettem a Vajdának a tanítását... tanítását tulajdonképpen nehéz volna mondani...

V: Patronálását.

L: Mert ő már egy félig-meddig kész ember volt, amikor én jöttem hozzá. Olyanokat, akik kezdettől fogva az én tanítványaim lettek volna, ilyen tulajdonképpen csak a Heller Ágnes és a Fehér Ferenc.

V: Hallom, hogy a Heller Ágnesnek komoly sikere volt Amerikában, előadást tartott.

L: Igen, igen. Ez egy nagyon örvendetes dolog, mutatja azt, hogy itt ~~szó~~ nem az én egyéni problémáimról van szó, hanem az emberek kezdték fölismerni, hogy itt van egy bizonyos irányzat, amely irányzatnak megvannak a maga képviselői, ide természetesen most már a Márkust is odaszámítom, akik lényegében hasonló módon akarják megismerni és fölujítani a marxizmust.

V: Ugy látom, zenészek közül is már egyre többen.

L: Ezt én nem tudom megítélni, én nem vagyok muzsikus és ennél fogva én csak Bartókkal foglalkoztam, akinél ez kétségkívül főnnáll, Bartók kétségkívül egy olyan jelenség, aki Magyarországot demokratizálását akarja, de hogy a többi muzsikusközül...

V: Zeneesztétákra gondolok.

L: A zeneesztétáknál természetesen vannak emberek, akik direkt az én tanítványaim voltak, például mondjuk Zoltay Dénes. Ilyenek Szabolcsi Bence környezetében és az én környezetemben mindig fognak akadni. Kodályt a régi magyar muzsika kiváló fölujtójának tartom, akinek ezek a dolgai természetesen megmutatják a régi idillikus Magyarországot. A Cantata Profana az nem a régi idillikus Magyarország, hanem a lázadó Magyarország. Ha én el-

tekintek a fiatalkori Kodálytól, akit nem merek megítélni, nem lévén muzsikus, én nem látok semmiféle közös fejlődést Bartók és Kodály között.

V: ^{De} Ezt Szabolcsi Bence vitatja, nem?

L: Szabolcsi Bence vitatja. Az énelőttem most ebben a tekintetben nem kompetens, mert én nem a muzsikáról beszélek, hanem például arról, hogy Kodály számára létezik, mint felujítandó, a régi magyar muzsika. Bartók számára a magyar muzsika nem előkelőbb és nem parasztibb, mint az egyiptomi muzsika és így tovább. Bartók számára, ha szabad ezt így mondani, a paraszti világ följúításáról van szó abban az értelemben, ahogy Lenin egyszer mondta Tolsztojról, hogy ez előtt a gróf előtt soha nem volt még paraszt az orosz irodalomban. Ilyen értelemben soha még paraszt a muzsikában nem szerepelt, és ez a Bartóknak a lényege, nem az, hogy ez magyar paraszt vagy román paraszt vagy nem tudom, micsoda, hanem hogy paraszt. Az a szarvas, aki nem akar visszamenni az emberek közé. Itt egy óriási különbség van szerintem Bartók és Kodály között, és én ezt nem vagyok hajlandó ilyen módon tárgyalva közös nevezőre hozni.

V: Többen vannak, akik ebben egyetértenek Lukács elvtárrsal.

L: Én nagyon valószínűnek tartom, hogy vannak, akik egyetértenek.

V: Nem sokan, de vannak. Kodály körül is azért egy mítosz kifejlődött.

L: Egy mítosz kifejlődött és nem egy jogosulatlan mítosz, mert a régi, a kultura előtti magyarságnak a viszonya a parasztokhoz ez kétségkívül Kodálynál megvan. Ezt én absolute nem vonom kétségbe. Én csak kétségbevonom azt, hogy ennek a dolognak egyrészt a nemzetközi, másrészt a forradalmi része megvolna Kodályban.

V: Így van. Azt hiszem, ami ^{hírdetés, a} paraszti...

L: Paraszti van.

V: ...az is Bartók nyomán.

L: ~~Eh~~ Ez már tulságosan muzeikus-kérdés, hogy én ebbe beleszóljak, mindenesetre nem az a Cantata Profananak a parasztjai, a szarvasok, akik nem akarnak visszamenni, hanem parasztok, akik szépen táncolnak és résztvesznek mindenféle ősrégi és tradicionális muzikális dologban, anélkül, hogy a régi Magyarország ellen csak egy szavuk volna.

V: Még egyszer nagyon köszönöm.

L: Nem választják külön a Csokonai-Petőfi-Ady-József Attila vonalat a többi vonaltól, ^{így} a muzeikában sem tesznek különbséget és egy Bartók és Kodály dolog uralkodik, holott az tulajdonképpen - nézze, igazán nem lenézésképpen mondom, ez ugyanolyan, mint hogyha azt mondanám, hogy Ady és Babits. Én nem vonom kétségbe Babitsnak az ~~igaz~~ ^{igazi} költői mivoltát, de azt, hogy ha Babits azt mondja az első világháború végén, hogy "ki a bűnös, ne kérdjük, ültessünk virágot" satöbbi, akkor ő tulajdonképpen a béke árán Tisza Istvánnal is meg akarna békülni. Ady Endre azonban soha nem akart megbékülni Tiszával. Itt van egy mélyreható különbség Bartók és Kodály között, ami nem kisebb, mint az Ady és a Babits között. Ezt természetesen meg kellene most mutatni és ez volna a főladat, a zene terén. Hogy ez mennyire érvényesült a zene terén. Én meg vagyok róla győződve anélkül, hogy muzeikus lennék, hogy nagyonis érvényes.

V: Csak meg kell hallgatni a Hány Jánost és a Cantata Profanát.

A Hány Jánost majdnem Poldini is írhatta volna.

L: Ezek a dolgok mind szép régi magyar dolgok és ~~mind~~ ^{Bartóknál} természetesen egy mélyreható lázadás van az egész modern világ ellen, amikor ezek a fiatal szarvasok nem akarnak a szüleikhez visszatérni, azt nem lehet a Kodálynak a dolgaival összehasonlítani.

Én nem értékről beszélek, és pláne nem zenei értékről, amiről
nincsen semmi jogom beszélni, hanem mégis egy valóságos diffe-
reenciáról van szó. Ha a magyar irodalmat úgy osztjuk be, hogy
Csokonai-Petőfi-Ady-József Attila és Bartók hozzá, akkor ter-
mészetes, hogy a zenében ugyanez a dolog van meg, csak hogy a
Babitsot... Kodály *mind* *híjék*,

Lukács An